

FEM DECENNIERS LITTERATUR

Av fil. lic. LEIF CARLSSON

När Erik Hjalmar Linders berömda standardverk om detta sekels svenska litteratur utsändes i sin fjärde upplaga presenteras det i en betydligt förändrad gestalt. De tidigare behandlade fyra årtiondena har kompletterats till *Fem decennier av nittonhundratalet*; textmassan har förty växt med tre hundra sidor. Klokt nog har förlaget dragit den praktiska konsekvensen av denna expansion och delat upp verket i två var för sig mäktiga volymer på mer än femhundra sidor (Natur & Kultur, 182: —).

Förvisso är det inte endast till volymen som Linders översikt förändrats. Nyare forskning, fortsatt studium, sist men ej minst viktigt den förändring av perspektivet bakåt som »fyrtiotalets» — och i någon mån, om också skissartat, femtiotalets — indragande inom synkretsen framkallat — allt har samverkat till att på skilda punkter modifiera bilden även av diktare och skeenden längre tillbaka i tiden.

Ett grundligt jämförande studium av den första (1949) och den hittills senaste upplagan av Linders bok skulle i sig självt vara en

litteraturhistorisk uppgift av ej ringa intresse. I en kortfattad anmälan kan en lösning av den uppgiften icke ens försökas; en nödvändigtvis flyktig överblick, en eller annan reservation, här eller där ett frågetecken vid detaljer är enligt sakens natur allt som kan åstadkommas.

Dubbelt perspektiv

I första upplagans företal deklarerade Linder att »volymen räknar som en huvuduppgift att belysa den väldiga och fascinerande företeelse som heter modern svensk arbetardikt och som alltifrån 1910 varit en så mäktig faktor i svensk kultur. De nya författarnas framträngande står i den livligaste växelverkan med uppkomsten av nya bildningskällor, nya kulturbärande folkskikt och med arbetarklassens uppstigande till politisk makt». Att synpunkten var väsentlig kan ingen bestrida, men ofrånkomligt torde också vara att den som Bertil Malmberg genast påpekade »endast gäller ett gränsöverskridande moment i utvecklingen» och att den stundom lockade författaren att — om inte annat så utrymmesmässigt — något övervärdera diktare

och verk som på egna meriter näp-
peligen skulle ha kunnat påräkna
så stor uppmärksamhet som i det
historiska sällskapet kom dem till
del. I ett eller annat fall har Linder
nu genom diskreta beskärningar
markerat en rimligare proportion.
En uppjustering av andra note-
ringar — typexempel Bertil Malm-
berg — som från början tedde sig
besynnerligt låga har i sin mån
förskjutit balansen i lyckligare
riktning. Trots den nödtvungna be-
skärningen av äldre stoff har rum
kunnat beredas en eller annan dik-
tare som tidigare oförtjänt lämna-
des utanför ramen och genom sin
(stundom iögonenfallande) från-
varo störde helhetsbilden. Så bland
andra, lyckligtvis, Tito Colliander:
det tämligen fylliga avsnittet om
denne genom sin förankring i gam-
mal rysk kultur och ortodox from-
het unike diktare innebär en viktig
förstärkning av det betydelsefulla
kapitlet om finlandssvensk littera-
tur. Justeringar, kompletteringar,
uteslutningar, perspektivets för-
längning — tillsammans medför
allt detta att Linders verk nu till
själva sin grundton ger ett något
annat intryck än förut. Måhända
fångas detta intryck bäst i den pa-
radox han fastslår i en slutblick:
»Epoken kan legalt och officiellt
betecknas som avkristningens och
det pluralistiska samhällets tid. I
den offentliga debatten markera-
des en alltmer utbredd ateism. Men
trenden (nämligen den litterära)
började i Sverige med Strindbergs

omvändelse». Med andra ord, de
fem decennierna måste ses under
ett dubbelt perspektiv. De metafy-
siska frågorna, de existentiella mo-
tiven utgör i diktens värld en vä-
sentlig linje, i strid med eller
märkligt oberörd av den utveckling
som Linder kallar den officiella.
Att följa denna linje från tiden
strax efter titanens omvändelse till
fyrtiotalets ångestupplevelse och i
skilda former varierade dragning
åt tro eller mystik ter sig nu som
den ledande, formande principen
för framställningen.

Hjalmar Bergman och Pär Lagerkvist huvudpersoner

Linder har någon gång själv
träffande sagt, att Hjalmar Berg-
man och Pär Lagerkvist är hans
boks huvudpersoner. Deras ort på
den existentiella linje han urskil-
jer är självfallen, framställningen
på deras insats ger några av ver-
kets mest vägande partier. Förhål-
landet är på ett sätt ganska själv-
klart, men också eftertanke värt.
Som få andra passar dessa diktare
in i det mönster Linder med allt
fog framhåller som ett av de cen-
trala dragen i tidevarvets karakte-
ristik; instrumenten är adekvata
för undersökningsobjekten. Det-
samma gäller Lars Ahlin, den som
i fyrtiotalssavsnittet framträder
med samma status som tidigare
Bergman och, vågar man förmoda,
den med vars åskådning och upp-
levelse Linder närmast identifierar
sig. Frågan är endast, om instru-

menten är lika ändamålsenliga i andra fall, om mönstret är så allmängiltigt att det kan brukas för en generell kartläggning. Att ställa frågan är att besvara den: så enhetlig är aldrig den historiska verkligheten. Självfallet är Linder medveten om detta, hans reservationer och modifikationer är många och uttryckliga. Att vara medveten om en risk är dock inte detsamma som att undgå den, och i vissa sammanhang vill det synas som om sökandet efter den existentiella, i någon mening religiösa frågan, fört Linder in på vägar där en utomstående har svårt att följa.

Inte så att förstå att han skulle vara obenägen att ge tillbörligt rum åt sådana diktare hos vilka inga tecken till mystik, religiöst engagemang eller hur saken må uttryckas ens för den mest generösa blick låter sig urskiljas. Det omfångsrika och uppskattande kapitlet om Eyvind Johnson är ett gott exempel. Inte heller så, att Linder av ideologisk solidaritet skulle otillbörligt lyfta fram »kristna» diktare. Väl däremot så, att han där han stöter på tankar eller motiv som tycks falla in i mönstret kan frestas att överskatta fyndets omfattning och halt. *Från denna synpunkt* ter sig exempelvis framställningen av Ludvig Nordström något besynnerlig. I en finstilt passage påpekar Linder riktigt nog om vissa av dennes religiösa funderingar att det hela är »mycket utspekulerat, mycket välvilligt och mycket

litet märkvärdigt». Alldeles; men det allmänna intrycket av kapitlet blir trots allt att detta gods på ett orimligt sätt intresserat vid behandlingen av Nordströms författarskap, kanske också att intresset påverkat bedömningen av detta författarskaps betydelse i dess helhet.

Erik Hjalmar Linder har, som framträdande kristen kulturperson, inte kunnat undgå ett visst närgånget personligt intresse i sin funktion som författare till den för avsevärd tid rimligen normbildande historiken över vår nyare litteratur. Man kan förstå om situationen i någon mån irriterat honom. Det känns nästan paradoxalt att konstatera, att det förmodligen varit till helhetens bästa om han tilllät sig att vara något mera — intolerant.

Avvägningar

Att recensera en litteraturhistoria, särskilt en som behandlar nära liggande verk, även i fysiskt avseende levande diktare, har vissa likheter med att granska en antologi. Åtskilligt, kanske det mesta, är självklart. I detaljer kan envar önska en annan avvägning, även om han även på punkter som långt ifrån kan erkännas som oväsentliga måste erkänna att den ansvarige kan ha goda skäl för avvägningar och bedömningar som anmälaren ogillar eller står frågande inför. En mönstring man för man kan vara intressant nog, men anmälares

iakttagelser kan inte gärna påräkna något större allmänt intresse.

Enligt sakens natur rör sig Linder mellan historiens och kritikens nivåer, en gensaga — eller ett instämmande — betyder i de flesta fall därför föga mer än en subjektiv sympatyttring. Dock inte alltid. Framställningen av Ivar Conradson (från början en problematisk gestalt för Linder, av svårförståelig anledning) är ett fall där en mera objektiv kritik synes möjlig utan förmätenhet. En sak är, att den enda sida text denne märklige lyriker från seklets början fått sig tillmätt synes i knappaste laget (kunde inte en eller annan sida ha överförts från exempelvis Dan Andersson, några rader kanske rentav från Evert Taube?). Betänkligare än knappheten är dock att Conradson sammanförts med Vilhelm Ekelund på sådant sätt att den fundamentala, bokstavligen kontradiktoriska skillnaden mellan de två, Conradsons principiella främlingsskap inför det hårda, militanta hos Ekelund ej ens kan anas av läsaren. Framförallt: vid det riktiga påpekandet att Conradsons dikt efter fyra decennier kom att verka överraskande modern saknas varje antydning om att skalden själv vid sin litterära återkomst 1951 uttryckligen tog avstånd från den kristna mystik Linder betonar som ett väsentligt drag i hans ungdoms lyrik.

Till dem som med tidens lopp beskärts en mera generös behandling

hör Frans G. Bengtsson, men ännu är det knappast möjligt att erkänna att den är helt tillfredsställande. Märkligt att säga omfattar Linder fortfarande — trots sin iakttagelse av vemodsdraget i Bengtssons lyrik, av den tragiska halten i Karl XII-biografen — den schablonartade idén om det s. k. spexartade som ett väsentligt element i hans essäistik. Det förefaller som om Linder sett bort ifrån sådant som Bengtssons djupa engagemang inför Joseph Conrad, hans förhågade intresse för den Villon som skrev De hängdas ballad, fascinationen inför Thukydidens... Man skulle gärna ha velat föreställa sig att tiden nu äntligen låtit tillräckligt mycket sjunka undan av det obestridligen ytliga (en stundom alltför glänsande yta) för att den fasta och tragiska substansen därunder skulle ha kunnat träda i dagen.

Fyrtioalet

Det är naturligt att vid en litterär händelse som denna särskilt intressera sig för det som i elementäraste mening är nytt, alltså skildringen av fyrtioalet. Decenniet ligger ännu nära, men hör redan till historien. Dess ledande gestalter står ännu mitt i en skapande utveckling, men yngre skaror har redan marscherat upp, under andra tecken. Att ge den första översikten i full skala över detta förbryllande rika skede måste ställa mycket stora krav på förmågan att kombinera — alltså balansera —

engagemang med distans. Hur väl Linder lyckas därmed visar sig symptomatiskt i hans övertygande lösning av problemet att rättvist behandla Erik Lindegren och Karl Vennberg. En skarp teckning av den fundamentala skillnaden — i bakgrund, motiv, teknik — mellan de två gör det möjligt att utan inskränkning av Lindegrens roll och betydelse eftertryckligt ge Vennberg den plats som tillkommer honom som decenniets lyriska centralgestalt.

Lars Ahlin är eljest otvivelaktigt för Linder den störste, den mest angelägne av fyrtiotalets diktare. Kritikerns inlevelse har i detta fall givit till resultat den hittills rimligen djupaste tolkningen av ett författarskap, som med sina ständiga utmaningar kan driva en läsare till förtvivlan eller ilska. Att en sådan interpretation skulle kunna gå fri från motsägelse kan inte begäras. Den anmärkning anmälaren vill rikta mot Linders bild gäller inte detaljer, den rör själva hjärtpunkten i Ahlins åskådning. Med finess och skarpsinne klarlägges centralmotivet, »den visionära demokratismen». Ahlin har haft — kanske i bokstavlig mening — en vision av det nödvändiga, allomfattande livssammanhanget, »det faktum att den högt graderade för hela sin ställning är beroende av alla nedanför liggande grader». Intet rum för förhåvelse, för socialt eller moraliskt översitteri — radikal kris-

tendom och radikal politik förenas. Manifestet och evangeliet! Alldeles riktigt, och möjligen helt i överensstämmelse med Ahlins »mening», den medvetna och uttalade. Och likväl är det här något som fattas. Ytterligare några steg bort från objektet, en överblick på något längre distans, och Linder borde ha sett att det hela också *kan* te sig på ett annat sätt — bilden blir långt mera tvetydig. Samma kristna vision som leder till radikal, egalitär demokratisism kan med en obetydlig perspektivförskjutning ge en helt annan struktur, en om man så vill cyniskt hierarkisk. Ett svalg kan förefalla befast mellan de två, men Ahlins djupa — teologiskt motiverade— skepsis inför mänsklig strävans möjligheter i onskans värld kan slå en brygga däröver. Klyftan må vara djup, men inte nödvändigtvis bred. Dostojevskij och Kierkegaard, namn som självfallet tränger sig på vid varje sysslande med Ahlin, kan om exempel behövs visa hur konstruktionen går till.

Linjen från Dickens till Dostojevskij talar Linder om som väsentlig i försöket att kartlägga det väldiga fält han tagit som sin domän. Det kan förmodas, att hans analys av Ahlin vunnit i djup och komplikation om han ändå något starkare markerat det senare temat, även i dess tilläventyrs betänkliga gestalt.